

УДК 165.241:[821.14'02+821.131.1.09]

DOI: 10.18523/2617-1678.2021.7.78-89

Лютий Т. В.

<https://orcid.org/0000-0002-0381-6916>

ФІЛОСОФСЬКІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ САМОСТІ В ЕПОСІ ГОМЕРА ТА ФАНТАСМАГОРИЧНІЙ ПОЕМІ ДАНТЕ

Стаття є спробою філософської інтерпретації художнього тексту. Її завдання полягає у виявленні принципів людської самості, що представлені в класичній літературі: в Гомеровій «Іліаді» й «Одиссеї» та «Божественній комедії» Данте. Розгляд передбачає виокремлення архетипової оповідної структури, до якої застосовано модель розвитку людини з трьома складовими (індивід, особа, особистість). Простежено відповідність героїв творів цій типології, яка є не остаточним мірилом людини, а нагадує «ідеальні типи» за Максом Вебером. Проаналізовано динаміку розвою внутрішнього світу людини, що відповідає сюжетові подорожі. Тобто не мандрам у просторі, а внутрішньому шляху, який долає людина у поступовому самоусвідомленні. З'ясовано, що твори Гомера і Данте можна інтерпретувати як такі, що не передбачають розвиненої та незалежної особистості. З іншого боку, персонажі демонструють ключові фактори змін, які відбуваються всередині того, хто формує в собі риси самодостатності. В дослідженні вдалося сконструювати психологічну мапу, що дає змогу окреслити не сталий тип, а радше різні горизонти особистості. Виявлено виразні людські прагнення бути творцем самості. Проте такі спонукання передбачають не тільки низку самовільних виявів, а й встановлення міри для себе. Спочатку ці наміри здійснюються без самозаглиблення, рефлексії та самооцінки. Адже нестримна й невірніважена людська вдача тривалий час залишається підпорядкованою вищим (божественним) силам і суттєво обмежується ними. Втім, людина врешті приходиться до потреби самопізнання і встановлює баланс між своїми розсудливими та несвідомими проявами. Вийти з кола самозабуття їй вдається через подолання різних форм відчуженості, відлюдництва, нарцисизму, суперечності в собі, недбалості, зарозумілості. Самовладання досягається правдивістю про себе, доданням страху, розпізнаванням дії спокуси та природи пристрасті. Розкривається і людська налаштованість до Іншого, що можлива завдяки свободі та любові як кардинальним проявам активної складової самості.

Ключові слова: самість, індивід, особа, особистість, архетип шляху.

Засяг цього тексту розмикає строгу демаркаційну лінію між філософією та літературою. Та головною спонукою його написання є потреба виявити конфігурації людської самості, яка не аналітичними, а художніми засобами окреслена

у класичних текстах – в «Іліаді» й «Одиссеї» Гомера (Гомер, 2006; Гомер, 2008) та «Божественній комедії» Данте Аліг'єрі (Данте, 2006). Є декілька підстав розглянути ці твори. Перша передбачає наявність у них архетипової оповідної

структури, до якої можна застосувати теоретичну модель розвитку людини як несталої істоти. Власне, йдеться про поетапну трансформацію, що передбачає три складові: індивід, особа, особистість. Друга полягає у здійсненні спроби розкрити значення кожного з цих рівнів і має на меті простежити, наскільки відповідають характеристики героїв запропонованій типології. Варто наголосити, що наведені складові не є остаточним мірилом людини, а нагадують, радше, «ідеальні типи» в тому сенсі, який надає цій словосполучі Макс Вебер (Вебер, 1998).

Критерієм відбору творів для аналізу є наявність у кожному з них виразної динаміки розвою внутрішнього світу людини. Іншими словами, в осередді оповіді лежить сюжет подорожі. Варто наголосити, що важливим моментом є не просторове мандрування, а внутрішній шлях, який долає людина у поступовому самоусвідомленні. Ми навмисне зупиняємося на творах, стосовно яких ще зарано говорити про появу розвиненої та незалежної особистості. Це зроблено з тією метою, щоби зрозуміти ключові фактори змін, які відбуваються всередині того, хто формує в собі риси самодостатності¹.

Народження особистості

Перше розпізнавання себе виходить із елементарного самоспостереження та фіксування власних психофізичних кондицій. Але відстороненого стеження ще замало. Окреслення людського закладається тоді, щойно започатковується виокремлення себе з околу своєї самості. Ба більше, наведений рух супроводжується спробами протиставити себе світові й заснувати унікальний життєвий проєкт. У цьому сенсі ніхто не є довершеним, адже занурений у стихію самотворення. Спробуймо розкрити головні щаблі самостворення, що відповідають трьом виразним типам: індивіду, особі й особистості². На індивідуальному рівні складається наша окремість, оскільки ми часто-густо кардинально вирізняємося серед решти істот і речей: є носіями генетичної інформації, маємо конкретні антропоморфні

дані, специфічну будову організму, неповторну зовнішність, а також сукупність психологічних характеристик, як-от вдача, темперамент, поведінка тощо. Комплекс цих аспектів і становить підмурівок нашої самості й унікальності (Кримський, 2019, с. 39). Другому рівню притаманні ознаки персоніфікації, що інтенсифікують формування людини. Особа вже доходить до цілісного осягання себе, позаяк готова до стосунків і повноцінної комунікації, а врешті – до осмисленої діяльності. Вона схожа на окрему одиницю (монаду), яка усвідомлює, що не зумовлена суто природним буттям і керується не простою низкою відмінностей, а є цілком самодостатнім створінням. Окрім зовнішньої подоби, вона переймається внутрішнім світом, а отже схожа на те, що віддавна маркується словом «мікрокосм». Це самовладна істота, яка опріч спонтанного прояву свободи бере відповідальність на себе, стає суб'єктом правових відносин і регулює власне життя зваженими принципами, тобто морально зорієнтована (Кримський, 2019, с. 40–41).

Нарешті на третьому рівні з'являється шанс на виникнення особистості. Не кожному під силу стати нею без постійного докладання зусиль. Особистості не уникнути духу заперечення. Макс Шелер (Scheler, 1928) якось назвав людину істотою, здатною говорити «ні» (Neinsagenköpfer). Їй незатишно в застиглих рамках і стереотипах, тому вона протистоїть такому стану справ і розсуває обмеження, а отже полемізує із собою, встановлює цінності, щоби знову їх переоцінювати. Від самодостатності вона рухається до самоперевершення, вчиться спиратися не лише на інстинкти й матеріальні підстави існування, здійснюється над приземленістю. Ідеться передовсім про її здатність наснажуватися символічними і смисловими чинниками, зосередженими в доменах культури. Одне слово, вона вчиться протистояти небуттю й постійно долати свою кінченість.

Особистість почасти порівнюють із самокерованою системою, у межах якої здійснюється вибір ким бути і як саме вчиняти. Проте важливо зазначити, що особистості ніколи не відбулися й без Іншого. Не тільки іншої особистості, а й без благоговіння перед будь-яким суцям. Це ситуація, коли бодай і в зовнішньому світі хтось уміє розгледіти те, без чого його чи її життя неістинне. Така настанова виростає з любові як властивості бачити в іншості частину себе. Вона постає з акту дарування, з огляду на те,

¹ Питання становлення особистості ми вже попередньо порушували в низці есеїв, із першими варіантами яких можна ознайомитися у виданні «Український тиждень» (див.: Лютій, 2020а–г).

² Прикладом розгорнутої концептуалізації становлення особистості є нарис Сергія Кримського «Персоніфікація як формотворення людини», який і стає для нас важливим чинником розуміння особистісного розвою (Кримський, 2019, с. 38–52).

що можливість бути є не чийось особистим надбанням, а подарунком. Ось чому цілісна особистість відповідає даром, який є не платою, а вільним проявом. Особистість – це невелика модель деміурга, в тому сенсі, що вона спроможна хаос організувати в порядок, прагне гармонії та врівноважує протилежності, послуговується раціональними засадами, хоч і міркує про призначення віри, ба навіть у безнадії шукає виходів. Не привласнює світ і не схиляється до тотального владарювання, а прагне того стану буття, де немає місця нападу, помсті чи заздрості. Тому постання особистості порівнюють із другим народженням (Кримський, 2019, с. 43, 46, 49, 51). Якщо неповторність індивіда зумовлена першим народженням (біологічними та психосоціальними особливостями), то вдруге ми народжуємося від самих себе, на основі культурних детермінант, до формування яких, натомість, самі ж і причетні. Бути суб'єктом творчості означає породжувати не тільки щось інше, а й себе, виявлятися не лише через епоху, до якої належиш, а наважуватися випереджати її. Не вдаватися до пророцтв, не займатися проповідництвом і самозвеличенням, збираючи довкола паству, не піддаватися на знецінення з боку самовдоволених і зверхньо-принизливих випадів. Тому завдання особистості передбачає низку конструктивних положень: рефлексію про внутрішній вимір; самовизначення у виборі того, що дозволено називати добром і злом; відкритість, а не затяте заперечення царини, що залишається незбагненною (Абсолют); здатність балансувати над безоднею, витримуючи виклики й випробування; відкриття можливих світів, але не розчинення в них; проектування себе через постановку цілей, оприявлення намірів; самоорганізацію, самодисципліну; постійне винаходження себе. Важливо усвідомлювати неможливість остаточної реалізації особистості, а затим здійснювати вихід за власні усталені межі. Що більше ми дізнаємося про себе, то глибше розуміємо марність достеменно себе описати й утиснути в рамці. Людське буття залишається остаточно неосяжним, а таємниця особистості – нерозгаданою. І таке положення стає ключем до невичерпності людської екзистенції (Лютій, 2020g).

Становлення самості

Гомерова «Іліада» є прикладом оповіді, з якої починається європейська історія. Крім того, твір містить іще й низку моментів, які ілюструють ранні намагання людини ставати незалежним

дівцем. Однак надмірні прояви цих прагнень були не лише спробами віднайти собі остаточну міру, а здебільшого давали змогу окреслювати горизонти самовияву. Навіть якщо не заглядати в насичений повторами й подекуди незрозумілими вставками складний текст, про авторство й композиційну складність якого гаряче сперечаються й досі, сюжет усе одно загалом відомий, позаяк перебуває на поверхні культури. Нагадаймо його спочатку в загальних рисах. Парис, молодший син троянського царя Пріама, викрадає у спартанського володаря Менелая дружину Єлену, доньку Зевса й Леди, а відтак заради помсти за ошуканого чоловіка ахейські, або данайські (ранньогрецькі), племена під проводом його старшого брата з роду Атридів, мікенського царя Агамемнона, десятий рік поспіль тримають в облозі місто Іліон. І це тільки приказка. Казка починається з колотнечі.

А саме: данайський верховода нахабно відмовляє старому служителю Аполлона Хрисові викупити його полонену доньку: «Згорда прогнав він жерця і лайкою тяжко зневажив» (Гомер, 2006, с. 27). Либонь, через це невдовзі ахеї потерпають від моровиці. Інший очільник, нащадок мірмідонського царя Пелея прудконогий Ахілл, вислухавши перестороги ахейського віщуна, пропонує одноплемінникам повернути Хрисеїду батькові, щоби виправити прикру ситуацію. Невдоволений Агамемнон демонстративно виказує свою першість і воліє компенсувати втрату, відбираючи Ахіллоу полонянку Брисеїду. Гнів Ахілла поволі розгорається, стаючи відправною точкою подальшої драматургії:

Пагубний гнів, що лиха багато ахеям накоїв:
Душі славетних героїв навіки послав до Аїду
Темного, їх же самих він хижим лишив на поталу
Псам і птахам...

(Гомер, 2006, с. 27).

Ображений герой самоусувається від осади й узагалі наміряється повернутися додому. Виходить, що в комунікації між усіма персонажами превалюють передовсім інстинктивні та владні чинники. Тут, за невеликими винятками, ще годі шукати якоїсь глибокої рефлексії чи самозаглиблення. Навіть переживання героїв продиктовані здебільшого афектами чи вольовими аспектами. Вони проявляють свої чесноти як характеристики окремо взятої індивідуальності, що вирізняється з-посеред інших.

Надалі стається таке: Зевс навіює Агамемнону сон про неминучу перемогу данайців. Але ватажок не поспішає цьому вірити й хоче справдити

сновиддя, запитуючи воїнів про їхній бойовий ентузіазм. І якби не заклики мудрого владики Ітаки Одиссея й не красномовність пілоського царя Нестора, вояки давно готові були вже накитати п'ятами з обридлої війни. Першому навіть довелося силою приструнчити найзухвалішого й крикливого вояка – потворного Терсита, який було насмілився закинути пожадливість Агамемнону:

Тільки Терсит горлав ще один язикатий
без міри...
Був клишоногий, коліно одне мав кульгаве;
горбаті
Сходились плечі на грудях вузьких; голова
гостроверха
Вгору здіймалась, волоссям ріденьким
заледве укрита
(Гомер, 2006, с. 46).

Отож, епічний сюжет виходить із декількох точок кипіння, що мають от-от вибухнути. Щоб залагодити ворожнечу меншою кров'ю, Парис пропонує поєдинок із Менеласом. А переможцеві дістанеться Єлена. Проте жінка не хоче повертатися. Стоячи на міському мурі, вона показує і називає Пріамові добре знайомих їй, тепер уже ворожих осадників. Усе йшло до того, що переможцем із двоєю виходив Менелай, але втручання Афродити дало Парису змогу ганебно втекти. Подальша напруга наростає не тільки тим, що хитруну вдалося повернути цю аферу. Ще більше її посилює троянець Пандар, знагла поранивши з лука Менелая. Тим часом Гекаба з Андромахою, мати та дружина Гектора, старшого брата Париса, заживо оплакують хороброго захисника Трої. Та йому ніяк не терпиться мерщій стати до бою й потіснити ворога. Перегодом йому таки випадає нагода зі зброєю посперечатися з саламінським царевичем Аяксом. Аж ніч перериває протистояння – і учасники єдиноборства вшановують одне одного дарами.

Знову бачимо залежність людини не лише від вищих сил, а й звичаю, порушувати який, тобто наважуватися на встановлення порядку, який би виходив не з традиції, а від персонального рішення, негоже. Крім того, нам доведеться опинитися у складній ситуації, щойно ми вагатимемося, кого ж підтримати у Троянській війні. Ахеї мстяться за викрадення Єлени, хоча вона поїхала з власної волі, а троянці з союзниками захищають місто від ворожих пограбувань і знищення. А тут ще й боги безперервно втручаються в людські справи, стаючи хто по цей бік, хто по

той. До того ж епічний жанр іще не передбачає глибокого психологізму. І головне: як відслідкувати доволі схематично подані характери численних персонажів?

Уже стільки подій відбулося, проте перемога грекам наразі не світить. П'ятеро керманічів на чолі з Одиссеєм ідуть умовляти Ахілла допомогти врятуватися з пропащого становища. Проте він досі гнівиться. Що йому з того, що Гектор уже готовий випустити кожному з них тельбухи й спалити до цурки кораблі? Хоч би яким успіхом скінчилася нічна вилазка царя Аргоса Діомеда з Одиссеєм у ворожий стан, їхні справи все одно кепські. Компенсацією можуть слугувати хіба що подвиги Агамемнона, яким немає ліку. Вже й Ахіллів приятель Патрокл мужньо тримає лаву попри наказ не втручатися в бойові дії. Він береться за справу так заповзято, що лише могутній руці Гектора вдається його поботорити. І тоді гірка втрата пересилує гнів Ахілла. Тепер ніщо не спинить помсту швидконогого лицаря. У смертоносному герці від його руки гине Гектор. Дарма перед смертю він попросить Ахілла не плюндрувати свого мертвого тіла. Все марно. Здається, тільки люття нестримний воїтель зможе загоїти свою душевну рану. Неодноразово він прив'язує до колісниці й волочить труп Гектора довкола могили похованого з почестями Патрокла. Хіба ми схвалюємо такий садизм? Однак ми мислимо сучасними оцінками й мірками, згідно з якими жити з війни неприпустимо. Хай там як, утім Ахілл виглядає типовим інстинктивно керованим автоматом. А як було стримати сльози старому батькові Пріаму? Потай він пробирається до супротивника, падає йому в ноги, приносить дари і благає віддати останки понівеченого сина. Як не розчулитися тепер і Ахіллові? Удвох вони справляють тризну за загиблими і довго розмовляють уночі. Оповідь закінчується похованням Гектора.

Що нас найбільше вражає в поемі? Не так звияжність, як неврівноваженість. Герої всякчас виявляють гнів, агресію, жадобу, заздрість, сварливість, дріб'язковість, марнославство, сваволю, помсту, розгнуданість. Усе це чи не найбільші форми нестриманості, що обертаються пролиттям рік чорної крові, допроваджуючи до багатьох смертей. Хоча звідки взятися радості, якщо люди видаються ляльками то богів, то долі? Гомерів епос мало того, що є ледве не першою європейською писемною пам'яткою, де міфологія зрослася з історією, до того ж він стає

художнім зразком перестороги людству знайти нарешті мірило своїй природній розхитаності, здатній призвести до колапсу не лише локальних цивілізаційних осередків, а й усього світу (Лютій, 2020d).

Інша справа Гомерова «Одиссея», що є сиквелом «Іліади». І не лише тому, що з неї дізнаєшся про кінець оповіді, зокрема епізод про троянського коня. А через те, що вона пропонує зовсім інший тип драми – не так світової, як персональної. Вдаймося до психоаналітичного тлумачення. Одиссеєве повернення з війни на Ітаку, де підрастає його син Телемах і чекає вірна дружина Пенелопа, затяглося на десять років. Саме стільки часу забрали у протагоніста пошуки самого себе. Спочатку ми знову стаємо свідками суперечки богів про подальшу долю ахейця. Тобто Гомер не може припустити, щоб герой без постійних референцій до вищих сил учинив щось на власний розсуд. Але застосуємо певне інтерпретаційне «зухвальство». Погляньмо на все це дещо інакше – як на стани свідомості Одиссея. Звісно, це нагадує модернізацію. Втім, таке моделювання потрібне нам для того, щоби краще зрозуміти, як відбувається самопізнання. Обравши психологічну теорію архетипів Юнга та доповнюючи її деякими позиціями фройдизму і ніцшеанства, позначмо самість Одиссея певними символічними фігурами (Юнг, 2013; Юнг, 2016). Зокрема, Атена передовсім репрезентує його Аніму, тобто жіночий первень, який проявляється як рівновага в боротьбі з собою і за себе. Тим часом злісний Посейдон, залежно від ситуації, посідатиме низку протилежних позицій, як-от архетип Тіні (самопрояви, що не помітні для головного героя), Альтер Его (Інший у собі), Супер Его (самоцензура).

Що відбувається? Перевтілюючись у чоловіка, богиня мудрості (припустімо, що це синова пам'ять про Одиссея) з'являється перед знесиленним бридню материних женихів Телемахом, щоби порадити йому піти морем і таки дізнатися, де запропав його батько. Проте зустрічі зі славетними героями «Іліади» Нестором, Менелаєм і Єленою геть нічого не дали. Хіба що молодший Атрид згадає розповідь упійманого ним провидця Протея (еквівалент багатоголикого Я царя Ітаки, що в думках з'являється своїм знайомцем) про семирічний полон Одиссея у німфи Каліпсо. Справді, задуривши голову мандрівця еротичними втіхами, обіцянками вічної молодості та безсмертя, вона скидається на нерозгадану принадну

таємницю сенсу життя, що довіку не відпускає людину. Лише суворий наказ Зевса (розсудливе Я) змушує її негайно звільнити бранця, навчити його зробити пліт і дозволити відплисти додому, себто відправитися в небезпечну путь здобувати себе. Зрештою, ми використовуємо розповідь Гомера, щоби збудувати модель самості Одиссея, що репрезентує його повернення до себе.

Після кораблетрощі Одиссей прибуває на острів царя феаків Алкіноя. Царівна Навсіка зустрічає прибуду на березі зі своїми праями. Її краса віджила його, а прання білизни стає знаком очищення. Тепло прийнятий мандрівець зі сльозами на очах переказує історію краху Трої та початку своїх поневірянь. Якщо домовитися, що ключові персонажі епосу становлять топологію Одиссеєвої самості, то можна побачити чимало спонук, які нуртують у нього в душі. Тоді дії всієї його команди стають частиною почувань самого Одиссея. Ціле гроно емоцій і піддає цю постать митарствам.

Тепер до сюжету. З розповіді головного героя ми дізнаємося про його мандри. Спочатку з екіпажем він прибуває до краю лотофагів, ідців квітів лотоса. Деякі супутники скуштували того цвіту й одразу ж впали в дивний стан, а тому відмовилися продовжувати непростий шлях. Їхнє похмілля впору прирівняти до самозабуття або ж утечі від себе. Іншими словами, це образи внутрішніх поривань, які раз у раз спонукають Одиссея до зволікання (прокрастинації). Ще згодом, свавільно внадившись у лігвище одноокого гіганта кіклопа Поліфема (символу крайньої захланності й відлюдництва, ситуації, в якій неодноразово випадає побувати будь-кому), мандрівники запрагнули отримати щедрі дари (задоволення від самотності, нарцисизм), натомість дехто з них поплатився за таку розніжену втіху власним життям. Авжеж, якась частина людського Я після потурання собі потерпає й навіть безповоротно зникає. Ба більше: якби Одиссей одразу ж убив, а не лишень осліпив сп'янілого і заснулого монстра, на нього чигала б неминуча смерть, адже тільки велетові було до снаги відсунути заслін входу до його печери. Висновок: мудрість допомагає опанувати пожадання й відшукати вихід із глухого кута. Сліпий роз'явлений кіклоп просить Одиссея назватися, щоби знати кому помститися. Той, зметикувавши що до чого, відповідає: «Я – Ніхто». Це не лише маска хитроців, коли небезпечно називати своє власне ім'я,

а рівень нуля самості, з якої починається самовладання.

Ти про ім'я моє славне питаєш, кіклопе? Назву я
Зараз тебе, та гостинця віддай, що мені обіцяв ти.
Звусь я Ніхто на ім'я, і Ніким мене батько і мати,
Й товариші мої, й інші, звичайно, усі називають
(Гомер, 2008, с. 202).

Втім, урок не засвоєно, а випробування продовжуються. На плавучому острові (несталість людського Я) приборкувача вітрів із непостійною вдачею Еола, чиї сини одружені з його ж доньками (інцестуальний зв'язок як замикання себе у вузькому колі), гостинний господар дарує Одиссею мішок із буревіями (ознака пристрастей душі, непевності, терзань і суперечностей у собі), щоб той безжурно плыв далі.

Дав мені міх, із шкури вола-дев'ятилітка зшитий,
З буйними в ньому вітрами, їм вільні путі
заказавши...
(Гомер, 2008, с. 212).

Коли втомлений очільник засинає, нетерплячі мореплавці (несвідомі бажання), очікуючи побачити приховані скарби, ненароком випускають вітри з міха. Почався шторм, а корабель повернуло назад. Цього разу вже непривітний Еол жене геть безталанних невдах. Наступне їхнє згубне пристанище – земля людодів-лестригонів – алегорія самоїдства, сумнівів у собі та страху смерті.

Когорта поволі рідішає – сили вичерпуються. Аж ось загін сходить на острів чародійки Кіркеї, яка приворожує та обертає кількох роззяв на свиней (недбалість щодо себе). Без антитоту Гермеса (носія знання і підозри) Одиссеєві було б непереливки. Тепер її чари (сон розуму) на нього не діють. Випробування й спокусу він обертає за допомогою меча на досвід, а відтак його свідомість пробуджується. Однак раціонально-оптимістичного підходу замало, позаяк Кіркея віщує: вивіреного шляху не буде (потрібно звернутися до свого несвідомого й побачити, що заважає прийти до себе). Тому Одиссей сходить в Аїд: прямуючи на сторону смерті, він не ховається, а долає власні жахи. Тамтешній провісник Тиресій учить не таїти правду про себе й не боятися долі (*amor fati*). Але поява тіні матері знову штовхає до пошуку пасивного захисту. На додаток, тінь загиблого Агамемнона розповідає про зраду з боку дружини Клітемнестри, виказуючи чоловічий переляк перед жінкою. Принадність і фобія жіночності підсумовані також і в епізоді з сиренами. Їхній образ

не зводиться тільки до сексуальності, а відображає різні зваби, на які лишень і випадає спокуситися. Якась частина себе відгороджується від них – супутники Одиссея позатикали воском вуха. Та свого пана вони міцно прив'язали до щогли, адже він на собі перевіряє вплив улесливого співу.

Трагічність буття доповнюють і чудовиська – Скільла з Харибдою. Перша – ерективна (фалічна) змієподібна шестиголова істота, що скиглить у передчутті здобичі, – комплекс утрати чоловічої сили. Друга – бездонний чорторий – нагадує всепоглинальне невиситиме жіноче лонно. Оминаючи Харибду, Одиссей упритул веде корабель повз Скільлу. Обравши менше зло, він мусить заплатити втратою шістьох товаришів. Але жертва є неминучою розтратою життєвих сил. І нарешті знада віцілілих обходисвітів покласти око на чуже стадо видає непрості стосунки між Я та Іншим. Адже знехтувавши ним, потерпатимеш і сам. А фінальну крапку у віднайденні себе поставлено в осередку самості. Відкинувши зарозумілість, невпізнаний Одиссей приходиться у свій дім у подібі злидаря (спроба позбутися забаганок). Бій із залицяльниками Пенелопи стає битвою за власний світ та утвердження власного Я. Воїстину, до себе вертаєшся, коли сам не сподіваєшся (Лютый, 2020с)!

Мандрівка вглиб себе

Є твори, які вважають забронзовілою класикою. Та достатньо, либонь, спрацювати якомусь тригеру, як ураз опинишся у полоні їхнього негіданого смислу. До літератури цього стибу належить і «Божественна комедія». Здавалося б, чогось особливого чекати від старого сюжету не випадає ніяк. Утім, вистачить і легкого натяку, щоб твоє єство змінилося достоту. Зокрема, неабияким дороговказом у лабіринті таємного коду відомої поеми є книжка Франко Нембрині «Данте, поет бажання» (Нембрини, 2014; Нембрини, 2019а; Нембрини, 2019б), де зроблено несподівані акценти.

Хоч як берись за опус флорентійця, а все одно заплутуєшся ще до того, як почнеться оповідь про химерний спуск у потойбіччя. Нерідко досвід прочитання тим і вичерпується. Проте згадаймо передовсім Дантову світобудову, бо саме вона визначає перебіг подій усієї історії. Коли зухвалого диявола Творець пожурих із небес до низу, земля з нестерпною огиди миттєво розвернула глибоку безодню пекла. Натомість із протилежного її боку здійнялася гора чистилища.

А вже над нею, за орбітами планет, облаштовано Божий рай. Зазвичай тобі невтямки, що дорога вглибину насправді є початком підйому. Спробуймо відстежити, навіщо було вандрувати отакими манівцями, а не відразу здійматися догори. Данте спирається на тезу, що Всесвіт і людина нагадують взаємне відображення. Ось чому подорож є водночас і пошуком себе. Тож за поетичною канвою треба розпізнавати знаково-символічну систему особистого стану. І це ще не все. На цьому шляху нізащо не уникнути зустрічі зі злом. Ба більше, вся путь устелена контрастами світла та мороку. Тому Данте, геть заплутавшись у житті, каже: я настільки наблукався в темному лісі, що й виходу тепер не знайду. Але побачивши осяйний пагорб, він, було, попрямував до нього, аж раптом дорогу почергово йому заступили троє хижих звірів, які втілюють конкретні людські прояви: рись (хтивість), лев (гординя) і вовчиця (користолюбство). Щоб визнати залежність від усякої загрози, потрібна сила, без якої годі вибresti самому з хащів. Аж ось виходить невідома проява, що виявляється тінню Вергілія. Нам нерідко посилається щось близьке. Так і тут поета рятує ліричний побратим. Смирений Данте благає змилостивитися. Однак силоміць нікого не ошчасливиш. А найбільша провина, що позбавляє рішучості, – не гріх, а зрада свого задуму. Та не варто бути й надмірно самовпевненим. Неможливо змінитися нараз. Шлях до себе не скінчиться, доки живеш. Тим часом диявольські спокуси всіляко підохочують зупинятися та здобріти вже наявним. Але хто, як не посланець, підкаже, що розпізнавати Іншого zarazом означає й відкривати себе? Як видно, самотужки нікому не впоратися: позаяк самовдоволення відразу ж засліпить і зробить нужденним, а сумнів у собі остаточно знесилить. Сутінки тільки густішатимуть, що більше людина зволікатиме. З'ясується, що спілкування бодай із тіннями величних дає змогу оприявити нашу ницість і повернути віру в себе відповідальній істоті. Хоча рішення завжди за нами, роль Вергілія тут не випадкова. Особа, яка відпровадила величного Енея в Аїд зустрітися з батьком, стає для Данте свідком істини, а також дороговказом у його внутрішнє пекло (Нембрини, 2014, с. 64–65, 77, 82, 93).

Всі подальші Дантові зустрічі в царстві тіней можна тлумачити як відображення фігур душі героя-автора. Ось і перша. В пекельному передпокої нидіють безпорадні, нерішучі душі, до яких

ні Богу, ні дідьку діла нема. Бо хто ніколи нічого не обирає, той і не живе.

Ніхто за них не згадує в печалі,
і Ласка, й Суд їх зневажають так,
що й ти не говори, поглянь – і далі!

(Данте, 2006, с. 34)

Далебі, у лімбі, а саме так зветься це місце, бачимо томління славетних звияжців і мудреців античної культури (до речі, разом із самим Вергілієм, адже звідси він і вирушив на зустріч з Данте). Чому? Виявляється, вони знехтували бодай натяком на віру, поклалися на розум і виказували зарозумілість. Пізнання важливе, та не всевладне.

І жаль узяв, що в Лімбі тут побачу
Я тих, кому пошану всім здаю
За видатні діла й величну вдачу

(Данте, 2006, с. 38).

Ще нижче від страждань потерпають щиро закохані перелюбники. Вони жили нерозсудними страстями, швидкою втіхою. Але любов не справдиться без розумності та прощення. А хто ж сподівався стріти в пеклі винахідливого й сміливого Одиссея? Власне, він теж тут, оскільки не визнавав залежності від таємниці, встановлював міру речей самотужки, не знаючи смирення. Отже, людині несила вижити без Іншого, ні звичного близького, ні того, завдяки кому і стоїть увесь світ. Авжеж, іще нікому не вдавалося знайти порятунку на підставі лише власних зусиль. Ось, виявляється, що за несподіванки трапляються всередині нас самих. Особистий шлях не пройти на самоті. «Я» не є чимось одним, у ньому має знайти місце ще для когось. І це взаємна відповідальність: наша – за інших, а інших – за нас. Розрив такої єдності спричиняє розпачі.

Ще будуть довго сперечатися, навіщо Данте вирішив удатися до зображення всіх цих жахів. Що він хотів ними сказати? Може, вони – просто тривіальні форми моралізаторства, властиві духу його доби? Та якщо спробувати абстрагуватися від безпосереднього, чи то пак відстороненого, читання, то впору здогадатися – таким є опис нашого нутрянного переживання. Часом думки не дають тобі спокою, ба навіть примушують аж здригнутися, щойно знову накочують. Але Дантова відвертість полягає в тому, що підлещувати собі він аніскільки не збирається. Випробування самості скидається на спробу перебудувати свою особистість. Ідеться зовсім не про якісь цюкування,

тобто застосування проти себе репресій і приниження. Думка, яку неодноразово повторює Нембрині, полягає в тому, що здійснення бажань не тотожне потуранню своїм забаганкам (Нембрині, 2014, с. 133–135, 138–140, 151, 153, 191, 220, 236). Усе навпаки: бажання – це реалізація краси. Прийти замість нас до цього стану ніхто не зможе. Хоч і сягнути його самотійно, знову ж таки, теж не вийде. Потрібно вимощувати від себе до інших стежки, адже лише стосунки з ними (іншими) дадуть змогу позбуватися тупотіння довкола власного егоїзму. У цьому й полягає прояв свободи: обираючи інших, здобуваєш себе. Тоді як відмова від себе нагадує зраду. Тепер варто зауважити: шлях до себе – не прямолінійний. Ніколи не пізно повертатися, нехай на мить і здалося, що раптово втрапляєш у заплутану блуканину (Лютый, 2020f).

Могло скластися враження, що вислід «Божественної комедії» вичерпано. І не дивно, перші ж згадки про поему завжди викликають асоціації з інфернальними видами. Хоча, як видно з назви, авторові щонайменше хотілося досягти саме цього ефекту. Знову наголосімо на тому, що Франко Нембрині вважає Данте поетом бажання (Нембрині, 2019а, с. 17, 21, 28, 44). Суперечливе визначення, авжеж. Воління ж бо різні. Невже християнський світогляд допускає таке тлумачення? Поза тим, якщо перша з трьох частин «комедії» розповідає про покарання за викривлені хотіння, то, може, хоч наступні дві тоді матимуть вигляд безтурботної прогулянки? Проте це не так. Данте пише про будь-кого з нас. Позаяк у житті кожного знайдеться багато такого, чим не квапишся похвалитися. Ну й що лишається із цим робити? Вважати своє минуле несправжнім, а устремління – хибними? Властиво, чистилище і є місцем відновлення бажань. Точніше, ми прагнемо бачити себе оновленими, коли відповідаємо власній сутності. Тільки це не Божий добір достойних. Кожний сам обирає шлях, яким піде до істини про себе. Отож, пекло – це темна частина душі, яку не можна не визнавати (майже юнганська Тінь), а чистилище – осередок прийняття всього перейденого й довіри до себе. Лише так зрозумієш: життя розкривається в перспективі прагнення ставати чимось більшим. Бо допіру зберешся підбивати якісь підсумки, то відчуваєш, ніби повторно зараз же покотишся назад у пекло. Бажання переродитися приходять несподівано. Завдяки силі прощення.

Співатиму про друге царство я, –
Там душі очищаються, небесне
Блаженство прозираючи здала

(Данте, 2006, с. 181).

В обійсті чистилища, звісно, теж є свої кола для звільнення від гордощів, заздрощів, лінощів, себелюбства, сластолюбства тощо. Часом здається, що здобути прощення не вдасться вже ніколи. Та лише тут і схоплюється суть бажання. Приміром, любовне почуття має не засліплювати, пробуджуючи лиш інстинкти, а зроджувати прагнення до перетворення. Данте переконується в цьому, коли виходить із пекла й знову бачить чисте небо та зорі, завдяки яким провини обернуться чеснотами. Оновлення трапляється навіть із тими, хто колись удався до смертного гріха. До них належить і страж чистилища – язичник-самогубець Катон. Він укорочує собі віку перед настанням диктатури Цезаря, бо раптом зумів збагнути: життя без свободи не варте нічого. Тутешне очищення супроводжується світлом і музикою, а не лихими верещаннями, лязкотом і мороком. І щойно вийде пересилити переконання, що з усім абихто впорасться самотійно, як упертість поволі обернеться великодушністю й терпінням.

Щоб не впадати в хибну ейфорію, Данте повідає нам несподівану історію. Коли Катон підганяє їх із Вергілієм, наказуючи не затримуватися, бо вони на якусь мить заслужалися чарівними співами, нашого героя вкотре поймає жах. Він не бачить тіні вчителя поруч зі своєю, бо той – нежива проява. Тепер йому лячно припуститися й думки, що доведеться зостатися на самоті.

І, боячись лишитись наодинці,
Я озирнувся, – аж по землі крутій
Лежала лиш переді мною тінь ця

(Данте, 2006, с. 190).

Зрештою, ці страхи небезпідставні. Не забуваймо, Вергілій мусить повернутися в пекло. Тим часом Дантове завдання непросте. Його шлях – не індивідуальне спасіння. Потрібно ж урятувати також інших заблуканих. Адже так само всім гідним уготовано рай заслугами Христа. Тому ця історія про всіх. Достатньо каяття, щоб почати очищення. Втім, переформулюймо це інакше: чого передовсім варто позбуватися? Упевненості в тому, що все на світі – лише твій здобуток. Оскільки буття – дарунок, слід зважати на свої межі й зглянутися на того, хто жадає

бодай твого слова. Як-от ломбардієць Марко, який просить Данте помолитися за нього. А той у відповідь ставить кардинальне запитання. У чому ж причина зла? Невже не вийшло б улаштувати світ без нього? Хто винен у його появі? Відповідь треба шукати у свободі. Якби її не було, людина скидалася б на виконавця чужої волі й ніскільки не замислювалася б над власним існуванням. Аж от шанс обирати передбачає бажання йти до істини чи, навпаки, від неї. Ніхто з породжених істот не є властителем, від якого залежить геть усе. Переконаючи себе в протилежному, недовго привести зло у світ (Нембрини, 2019а, с. 45, 47, 58, 72–76, 100, 102, 107, 153, 169, 180, 186, 208).

Тоді було б не дано зовсім вам
Свободи волі й вищої подяки
Діянням добрим, осуду гріхам
(Данте, 2006, с. 252).

На тому й стоїть природа бажання. Коли воно звужується, то заплутує й обмежує. Тільки-но його вдається скерувати до зірок, як прагнення допускає в душу повноту буття. Нікого неможливо насильно змусити до добра. Це вільний вибір. Усяк обирає себе сам. Якраз у цей момент і приходиться пора для Данте розпрощатися з Вергілієм. Подальша путь залежатиме від його особистого прагнення вийти за коло всіх обмежень. Утім, флорентійцю залишається пройти головне – очищення вогнем. Саме вогнем, адже це не потойбічне покарання. У пеклі панує страшенний холод збайдужіння, а не життєдайне полум'я. Данте визнає: як і в попередні рази, йому моторошно зважитися на випробування. Страх охопив і не відпускає. Вкотре на цей крок його підхоплює Вергілій. І зараз хіба що вже востаннє. Розсудливість наставника веде учня до останньої межі. А далі починається таємниця. Розкрити її допомагає Беатріче – кохання Дантового життя, через яку, власне, і розпочалася ця тривала подорож. Небесна жінка стає ликом збавлення, у якому важливо побачити себе, зважити все до кінця й розпізнати істину. Це означає визнати, артикулювати й відкинути зло (свої хибні втілення), щоб нарешті подолати розрив із собою, а отже здійснити власну долю. Беатріче як утілення долі звертається до Данте на ім'я. У тім окликанні й вершиться спроба осягнути те, ким же ти насправду є (Лютій, 2020а).

Побачити себе як певну перспективу та кинути погляд догори, щоби помічати *зорні стелі*.

Саме цими двома словами закінчується не лише третя й остання частина Дантової епопеї, а також і кожні дві попередні. Згадати про це годилося хоча б тому, що вона оповідає про рай. Отож бо, думки про раювання навіть мимоволі спадають тоді, коли очі здіймаються у височинь. Але погляди вгору дають змогу не мерщій утікати від земного життя, а принаймні почати його розуміти. Нембрині слушно зауважує, що про Дантів рай зазвичай нечасто згадують. Мовляв, ця місцина є довіку недосяжною. До того ж тема зірок, або краще сказати – світил, спрямовує нас до нескінченного. Скеровуючи споглядання в безмежну даль, чи не сповнені ми сподівань бодай якомсь випнутися зі своєї обмеженості й негарздів і перестати впадати у смуток? Отже, порятунок таки не деінде. І відкладати його на потім геть недоцільно.

Але як навчитися досягати раю як чогось повноцінного, а не простої компенсації за слухняну послужливість? Невже кожен смертний спроможний бачити очима вічності? Втім, іще від початку рушаючи слідом за Данте, ми й не сподівалися видавати бажане за дійсне. Якщо людська цілісність чогось та вартує, то немає сенсу роздвоюватися на уявного й реального. Спробуймо ще раз розкодувати шлях, який належало пройти. Ми пам'ятаємо, що дорога до зірок стелиться через пекло й чистилище. Далі, в підмісячному небі, пролягають сім небесних сфер, відповідно до кількості планет. А ще вище простяглися небеса непорушних зір і кришталеве небо. І вже за ними й осідок Бога з блаженними душами. Нембрині рефреном нагадує: ця подорож не відбудеться без бажання. Воно не приводить у пункт, який розглядатиметься, ніби кінцева зупинка. Навпаки: Бог – це той, хто все урухомлює, а любов і є бажанням руху. Нехай це виглядатиме дещо дивно, але рай не є вічним спокоєм. Навпаки, то всяка застиглість є кінцем. Пекло обдає крижаним холодом жаху, чистилище оспівує вихід із мороку, а рай передбачає споглядання істини.

Проте хоч якою бажаною є істина, її таїна не надається до безпосереднього засвоєння. І тут у Данте вибудовано цілу послідовність: він дивиться на Беатріче, позаяк лише вона здатна спокійно заглянути Богові в очі. Людина ніколи не витримає такого прискіпливого погляду. Благодатний досвід приходиться після того, тільки-но справдиш його в житті. Ідея медіації, себто посередника, надзвичайно важлива. Так, і мистецтва

любові ніхто не опанує без того, на кого скероване кохання. Відкриваючи для себе Іншого, даруючи йому/їй себе, любов розкривається для обох одночасно. Хибно лише приймати її як належне або корисливо зужиткувати, бо жодного поруху в цьому немає. Ось чому неможливо просто проминути переродження, вислизнути з пекла, і щоб прямісінько до раю. Не зречення, а прийняття себе з перспективою трансформації дає змогу рухатися далі. Це і є спроба глянути на себе звіддала, посміхнутися щодо ситуації власної замкненості у приземлених пожаданнях і збагнути, що наше призначення – не в пасивному задоволенні. Було б вельми хибним засудити земне життя тільки тому, що воно має чимало спокус і гріхів. Його подаровано не для того, щоб якомога швидше закінчити чи залишити. Це саме те місце, де потрібно шукати радості. Певна річ, коли Данте писав свою поему, то не міг уникнути християнських сюжетів і персонажів. Для прикладу, читачі стають свідками того, як апостол Петро закликає Данте показати вимір своєї віри, чи те, як вона сприяє розпізнаванню істини й розкриттю рухомої природи людини. Та віра не витісняє розум: було б неправомірно про нього назавжди забути. Бо рай – це аж ніяк не атракціон, куди можна ухитритися придбати щасливий квиток і знічев'я насолоджуватися. Рай улаштовано для того, щоб істина справджувалася й поза ним. Не тільки для когось окремого, а для всіх, хто згоден із нею і готовий її приймати. Негоже сподіватися залишитися інфантильним створінням, якого потрібно запроторити у клітку буття і строго змушувати до виконання наказів. Але найважче радіти творенню і творити разом, не підпорядковуючи світ лише собі (Нембрини, 2019b, с. 13–16, 30, 33, 43, 74–75).

Особливу роль у раю відведено світлу як можливості споглядати істину. Необачно пнутися за будь-що, лише б повітрішатися на неї, бо вона володіє здатністю обпалювати любителів простих видовищ. Недарма сам Данте засліплюється яскравим світлом і навіть утрачає зір. А це свідчить про неостаточність нашого потягу до добра,

яке мусить невинно народжуватися й не сприйматися за розхожий товар. Добро необхідно щомиті відвойовувати у зла. Завдяки негасимій любові до Беатріче дар бачити відновлюється. Та в подорожі раєм це не основна несподіванка. Найцікавішою є історія про те, як Данте побачив Бога. Здійснити це вдалося відкритим до істини зором. Здавалося б, чого ще прагнути: більше бажань виникати не має? Аж ніяк! Правдиве бажання не згасає, а лише посилюється, примножується. Жити й означає бажати розділяти з іншими любов. Цей нестримний порух, у якому несла зупинитися задовольняється. Тож одкровенням для Данте стало те, що, приглядаючись до лику Бога, він дедалі ясніше почав помічати риси людського обличчя. А отже, навчився впізнавати себе (Лютий, 2020b).

* * *

На підставі розгляду обраних сюжетів вдалося сконструювати умовну психологічну мапу, а її застосування дало змогу окреслити горизонти особистості. На цьому шляху досить виразно спостерігається людське прагнення бути творцем самості. Проте така спонука передбачає не тільки низку самовільних виявів, а й встановлення міри для себе. Спочатку ці наміри відбуваються без самозаглиблення, рефлексії та самооцінки. Адже ми бачимо, що нестримна й невірноважена людська вдача тривалий час залишається підпорядкованою вищим силам і обмежується ними. Втім, це врешті спричиняється до потреби самопізнання і встановлення балансу між розсудливими та несвідомими проявами. Вийти з кола самозабуття вдається через подолання різних форм відчуженості, відлюдництва, нарцисизму, суперечності в собі, недбалості, зарозумілості. Самовладання досягається правдивістю про себе, доланням страху, розпізнаванням дії спокуси та природи пристрасті. Нарешті, відкрита налаштованість до Іншого уможлиблює свободу і любов як кардинальні прояви активної складової самості.

Список посилань

Вебер, М. (1998). Про деякі категорії соціології розуміння. У М. Вебер, *Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика* (с. 104–156). Київ: Основи.
Гомер. (2006). *Іліада*. Харків: Фоліо.
Гомер. (2008). *Одіссея*. Харків: Фоліо.
Данте Аліг'єрі. (2006). *Божественна комедія*. Харків: Фоліо.

Кримський, С. (2019). *Людина. Софіїність. Історія*. Київ: Альфа-ПСК.
Лютий, Т. (2020a). Будь собі володарем! *Український тиждень*, 23 (655, 5 червня). Отримано з <https://tyzhden.ua/Columns/50/244318>.
Лютий, Т. (2020b). Зорні стелі. *Український тиждень*, 24 (656, 11 червня). Отримано з <https://tyzhden.ua/Columns/50/244547>.

- Лютий, Т. (2020c). Ігри самості. *Український тиждень*, 37 (669, 10 вересня). Отримано з <https://tyzhden.ua/Columns/50/247526>.
- Лютий, Т. (2020d). Історія починалася з надмірності. *Український тиждень*, 36 (668, 3 вересня). Отримано з <https://tyzhden.ua/Columns/50/247335>.
- Лютий, Т. (2020f). Мандрівка вглиб себе. *Український тиждень*, 22 (654, 27 травня). Отримано з <https://tyzhden.ua/Columns/50/244034>.
- Лютий, Т. (2020g). Народження особистості. *Український тиждень*, 52 (684, 25 грудня). Отримано з <https://tyzhden.ua/Columns/50/251101>.
- Нембрини, Ф. (2014). *Данте, поет желанія. Коментарии к «Божественной комедии»*. Ад. Київ: Дух і Літера.

- Нембрини, Ф. (2019a). *Данте, поет желанія. Коментарии к «Божественной комедии»*. Чистилище. Київ: Дух і Літера.
- Нембрини, Ф. (2019b). *Данте, поет желанія. Коментарии к «Божественной комедии»*. Рай. Київ: Дух і Літера.
- Юнг, К. Г. (2013). *Архетипи і колективне несвідоме*. Львів: Астролябія.
- Юнг, К. Г. (2016). *Аіон. Нариси щодо символіки самості*. Львів: Астролябія.
- Scheler, M. (1928). *Die Stellung des Menschen im Kosmos*. Projekt Gutenberg-DE. Retrieved from <https://www.projekt-gutenberg.org/scheler/menschko/chap009.html>.

References

- Dante Alighieri. (2006). *Bozhestvenna komediia [Divine Comedy]*. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
- Homér. (2006). *Iliada [Iliad]*. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
- Homér. (2008). *Odisseia [Odyssey]*. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
- Krymskyi, S. (2019). *Liudyna. Sofinist. Istoriiia [Man. Sophia. History]*. Kyiv: Alfa-PIK [in Ukrainian].
- Liutyi, T. (2020a). Bud sobi volodarem! [Be your own master!]. *Ukrainskyi tyzhden*, 23 (655, June 5). Retrieved from <https://tyzhden.ua/Columns/50/244318> [in Ukrainian].
- Liutyi, T. (2020b). Zorni steli [Star Ceilings]. *Ukrainskyi tyzhden*, 24 (656, June 11). Retrieved from <https://tyzhden.ua/Columns/50/244547> [in Ukrainian].
- Liutyi, T. (2020c). Ihry samosti [Self Games]. *Ukrainskyi tyzhden*, 37 (669, September 10). Retrieved from <https://tyzhden.ua/Columns/50/247526> [in Ukrainian].
- Liutyi, T. (2020d). Istoriiia pochynalasia z nadmirnosti [The history began with redundancy]. *Ukrainskyi tyzhden*, 36 (668, September 3). Retrieved from <https://tyzhden.ua/Columns/50/247335> [in Ukrainian].
- Liutyi, T. (2020f). Mandrivka vlyyb sebe [A Journey Deep into Yourself]. *Ukrainskyi tyzhden*, 22 (654, May 27). Retrieved from <https://tyzhden.ua/Columns/50/244034> [in Ukrainian].
- Liutyi, T. (2020g). Narodzhennia osobystosti [Birth of a Personality]. *Ukrainskyi tyzhden*, 52 (684, December 25). Retrieved from <https://tyzhden.ua/Columns/50/251101> [in Ukrainian].
- Nembrini, F. (2014). *Dante, pojet zhelanija. Kommentarii k "Bozhestvennoj komedii"*. Ad [Dante, the Poet of Desire. Comments on the Divine Comedy. Hell]. Kyiv: Duh i Litera [in Russian].
- Nembrini, F. (2019a). *Dante, pojet zhelanija. Kommentarii k "Bozhestvennoj komedii"*. Chistilishhe [Dante, the Poet of Desire. Comments on the Divine Comedy. Purgatory]. Kyiv: Duh i Litera [in Russian].
- Nembrini, F. (2019b). *Dante, pojet zhelanija. Kommentarii k "Bozhestvennoj komedii"*. Raj [Dante, the Poet of Desire. Comments on the Divine Comedy. Paradise]. Kyiv: Duh i Litera [in Russian].
- Scheler, M. (1928). *Die Stellung des Menschen im Kosmos*. Projekt Gutenberg-DE. Retrieved from: <https://www.projekt-gutenberg.org/scheler/menschko/chap009.html>.
- Veber, M. (1998). Pro deiaki katehorii sotsiologhii rozuminnia [On Some Categories of Sociology of Understanding]. In M. Veber. *Sotsiologhii. Zahalnoistorichni analizy. Polityka* (pp. 104–156). Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
- Yung, K. G. (2013). *Arkhetypy i kolektyvne nesvidome [Archetypes and the Collective Unconscious]*. Lviv: Astroliabiia [in Ukrainian].
- Yung, K. G. (2016). *Aion. Narysy shchodo symboliky samosti [Aion. Essays on the Symbolism of the Self]*. Lviv: Astroliabiia [in Ukrainian].

Taras Lyutyi

PHILOSOPHICAL REPRESENTATIONS OF SELF IN THE EPIC OF HOMER AND THE PHANTASMAGORIC POEM OF DANTE

The article is an attempt at a philosophical interpretation of the literary text. Its task is to identify the principles of the human self, which are presented in classical literature, in Homer's "Iliad" and "Odyssey" and Dante's "Divine Comedy". The study provides an analysis of the archetypal narrative structure to which the model of human development with three components (individual, person, personality) is applied. The correspondence of the heroes to this typology, which is not the final measure of the human, but resembles the "ideal types" according to Max Weber, has been traced in the research. The dynamics of the development of the inner world of a human being, which corresponds to the plot of the journey, is analyzed. That is not a journey only in physical space, but an inner path too that a person overcomes in a gradual process of self-awareness. It has been found that the works of Homer and Dante can be interpreted as not implying a developed and independent personality. On the other hand, the characters demonstrate the key factors of change that occur within the one who forms the traits of self-sufficiency. The study succeeds in constructing a psychological map that allows outlining not a stable type, but rather

different personality horizons. There are certain human aspirations of the man to be the creator of the self. However, such motivations involve not only a number of arbitrary manifestations of human beings but also the establishment of a measure for themselves. Initially, these intentions are carried out without self-absorption, reflection, and self-assessment. After all, unrestrained and unbalanced human temperament for a long time remains subject to higher (divine) forces and is significantly limited by this supreme power. Nevertheless, a human eventually comes to the need for self-knowledge and establishes a balance between rational and unconscious manifestations. People succeed in getting out of the circle of self-forgetfulness by overcoming various forms of alienation, loneliness, narcissism, self-contradiction, negligence, arrogance. Self-control is achieved by truth about oneself, overcoming fear, recognizing the effects of temptation and passion. The human attitude to the Other becomes possible due to freedom and love as cardinal manifestations of the active component of the self.

Keywords: self, individual, person, personality, the archetype of the way.

Матеріал надійшов 15.02.2021

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)